

Een werk van lange adem

De strategie van de christelijke arbeidersbeweging tegen extreem-rechts

Marc Maes

ACW-studiedienst

De electorale opmars van extreem-rechts baart de christelijke arbeidersbeweging (ACW) zorgen. Al jarenlang breekt ze zich het hoofd over een strategie om het tij te keren. Over die strategie werd druk overlegd. Tegelijk werd een waaier aan initiatieven opgezet om een meer open, verdraagzame en anti-racistische samenleving tot stand te brengen.

Hoe evidenter het objectief, hoe onzekerder de methode

Het algemene doel van het ACW is extreem-rechts te voorkomen en te bestrijden. Hoe evident dat doel ook mag zijn, over de aanpak is niet op alle niveaus en in alle geledingen van de beweging onmiddellijk eenstemmigheid te vinden [1]. Een eerste reden daarvoor is de aard van de christelijke arbeidersbeweging. Elke geleding (sociaal-cultureel, syndicaal, lokaal, federaal) heeft immers zijn eigen invalshoek, verantwoordelijkheid en autonomie. Dat alles niet gestroomlijnd verloopt, heeft ook te maken met de discussies over de zaak zelf. Er zijn immers veel onopgeloste vragen die vooraf moeten beslecht worden om tot een samenhangende strategie te kunnen komen.

Er is wel een minimale consensus dat met extreem-rechts in het algemeen, met het Vlaams Blok in het bijzonder, noch formeel, noch informeel, zaken te regelen zijn. We hopen dat deze standvastigheid ook op het terrein stand houdt. Onverkort is gesteld dat extreem-rechts uit bestuursmeerderheden geweerd moeten worden. Voor het overige werd en wordt gemikt op een meer-sporenbeleid, een niet-exclusieve actie-mix. Er moet op verscheidene vlakken tegelijkertijd en

met behulp van verschillende tactieken gewerkt worden. Intuïtief leek ons dat het best. Het verheugt ons dat dat nu ook door wetenschapsmensen als de meest aangewezen weg wordt vooropgesteld [2].

Deze actie-mix mag niet uitmonden in een onberedeneerde diffuusheid. Een empirisme dat enkel goede bedoelingen als gemeenschappelijke noemer heeft, is onvoldoende. Toch zullen systeemdenkers, die van een gestroomlijnde aanpak dromen, op hun honger blijven. Maar we kunnen ze paaien: een dergelijke 'tactiek' laat zich door extreem-rechts ook het minst gemakkelijk onderuit halen.

Een resem van activiteiten

Een volledig overzicht van de inspanningen die tot nu toe gedaan zijn, kan ik hier niet geven [3]. Ik beperk me daarom tot een aantal punten.

Op bestuursvergaderingen en in persberichten werd de verrechtsing ondubbelzinnig aan de kaak gesteld. Strategische nota's over de bestrijding van racisme werden opgemaakt. In gemeenschappelijk front en met wisselend enthousiasme werd 'Hand in Hand' gewerkt aan verdraagzaamheid en democratie (betoging, muzikale happening). In vormingsprogramma's werd

dit thema opgenomen. Vooral bij de beroepskrachten sloeg dat aan. De centrales, de militanten, de werkvloer bereiken lag echter heel wat moeilijker. De vormingsdiensten maakten achtergrond dossiers op over de ware aard van rechts. Het asociale karakter van het rechtse gedachtegoed werd blootgelegd. In jaarprogramma's werd aandacht besteed aan items als verdraagzaamheid en interculturaliteit. Waar er van pastorale activiteiten nog iets te merken is, is het thema nooit veraf. De vakbonden traden, n.a.v. de sociale verkiezingen, gezamenlijk op voor arbeiderssolidariteit, ongeacht kleur en herkomst. De jongerenbeweging organiseerde interculturele kampen met migrantenjongeren. Via Jeugd en Gezondheid en projecten inzake gezondheidsvoeding en voorlichting schoot de Christelijke Mutualiteit wakker. Met laagdrempelige activiteiten werd in de vrouwenbeweging KAV over de grenzen heen gekeken. De Marokkaanse cultuur werd verkend aan de hand van de vreemde keuken, film, taal en kalligrafie. Er werden een aantal modelprojecten uitgewerkt, zoals 'Goede Buren', en er werden (tijdelijk) migranten-brugpersonen in dienst genomen. Via voetballen met migrantenjongeren, moskeebezoek, verkenning van de achterkant van steden werd ondermeer in de KWB op een schuchtere manier een brug geslagen naar de migrantengemeenschappen. Er werd aangehaakt bij de campagne 'Vluchten kan niet meer' van Welzijnzorg en er werd een stootje gegeven aan 'multi-cultureel kerkwerk'. Ook werd sporadisch ingespeeld op initiatieven die op hoger vlak, bijvoorbeeld in Europees verband, werden genomen.

Op het vlak van beleidswerking ging veel aandacht uit naar het onderwijsvoorrangsbeleid en het non-discriminatiepact. Met matig succes werd hierrond op gedecentraliseerde wijze vorming opgezet, ondermeer via de participatieraden. De cultuurkoepel steunde actief een erkennings- en ondersteuningsbeleid van migrantenzelforganisaties. Intens overleg kwam tot stand rond een voorstel van decreet op de omkadering van het migranten- of minderhedenbeleid. Een ad hoc-werkgroep formuleerde een basisvisie op asielbeleid en nieuwe migraties. De draagkracht van deze open visie bleef evenwel zwak en de

visie werd onvoldoende kordaat uitgedragen en verdedigd. Ten slotte werd duidelijkheid geschapen inzake de onverenigbaarheid tussen extreem-rechts militantisme en lidmaatschap van de vakbond.

Bij een vluchtige evaluatie blijkt dat vele initiatieven in de periferie blijven steken. Niet zelden gaat het om enkele extraatjes die onvoldoende systematisch in de programmatie geïntegreerd zijn. De vele inspanningen konden dan ook niet verhinderen dat zwarte zondag zich herhaalde en dat er ook bij de eigen achterban een harde kern van Vlaams Blok-gezinden blijft bestaan (8-10%). Het debat verlegt zich daarom van goede bedoelingen naar effectiviteit.

Begeleidende vragen en uitgangspunten

Een verantwoorde en doeltreffende aanpak is vooreerst gebaseerd op een aantal vragen en uitgangspunten. Hoe definiëren we extreem-rechts en hoe (waar) onderscheiden we het van (democratisch) rechts? Waar gaat het om een gradueel dan wel om een essentieel verschil? Extreem-rechts moet immers wettelijk verboden kunnen worden. Democratisch rechts moet daarentegen door een harde ideeënstrijd in de arena van het publieke debat gecounterd worden. Tegenover verbieden staat dan argumenteren. Het is geweten dat extreem-rechts juist handig de grens tussen rechts en extreem-rechts bespeelt en manipuleert.

Hoe belangrijk en duurzaam is het (electoraal) succes van extreem-rechts? Dat de 'zwarte zondag' geen eendagsvlieg, maar minstens al een 'tweedagsvlieg' bleek te zijn, geeft te denken. Wordt de consolidatie en verankering ingezet? De ondersteuning door een (wispelturig) internationaal klimaat is een reden om lichtzinnigheid te schuwen. Historici stellen dat extreem-rechts electoraal zelden hoger scoort dan 15% en dat het succes doorgaans kortstondig is. Is dat voldoende overtuigend? Er is ook bedenkelijk rechts etnocentrisme en racisme bij (formeel gezien) niet-rechtse partijen. Moeten we electoraal gekanaliseerd rechts zien als een topje van een gevaarlijke ijsberg? Of is het slechts het opspringen van een (troebelwater-)vis die in het water niet langer een zuurstofrijke voedingsbodem vindt [4]?

Is dat het geval, dan is de vis geen lang leven beschoren en is alarm slaan ongepast.

Wat is de ware aard van 'ons' rechts? Waar zijn de internationale gelijkenissen merkwaardig? Is de internationale dimensie overduidelijk, dan zal ook op een hoger niveau moeten opgetreden worden. Waar het gaat om specifieke uitzichten van 'ons' rechts zullen particuliere inspanningen gedaan moeten worden [5]. Op welke manier moet de weerbaarheid structureel en cultureel vertaald worden? Wat is bij die vertaling de eigen rol van het maatschappelijk middenveld, van de christelijke arbeidersbeweging? Voor wat, wanneer en hoe is een bundeling van krachten vereist en moet er in gemeenschappelijk front opgetreden worden? In welke mate moet dat gemeenschappelijk optreden een structuur hebben? Wanneer is een wilde uitwaaiëring van weerbaarheid en waakzaamheid aangewezen? Waar moet ieder voor zijn verantwoordelijkheid gesteld worden?

Welke inspanningen zijn noodzakelijk - op korte en op lange termijn - op het vlak van symptoombestrijding en ontsmetting van de voedingsbodem? Dat het ene én het andere moet gebeuren mag dan al juist zijn; daarmee geraak je in praktische vragen en met beperkte mogelijkheden niet altijd verder. En dan is er nog de vraag naar de juiste bodemgesteldheid en de verzurende processen en bestanddelen. Uit onderzoek blijkt dat vele bestanddelen onderscheiden kunnen worden (materialisme, ongeloof, vereenzaming, dualisering, verloedering van de steden, verdwijnen van sociale netwerken, werkloosheid, onzekerheid over de toekomst, economische neergang, bedrogen verwachtingen in de politiek, nieuwkomers), maar we weten zo weinig over het soortelijk gewicht, de interactieprocessen, de kritische waarden en drempels. Het inwerken op de voedingsbodem is een werk van lange adem.

Voor welk soort deelobjectief/doelgroep is welk soort methode het best verdedigbaar en doeltreffend? Er zijn verschillende soorten aanpakken: bagatelliseren, negeren, isoleren, ontmaskeren, confronteren, 'flinks' optreden, thema's recupereren. Aan elk van de tactieken zijn voor- en nadelen verbonden, waardoor zorgvuldige afweging vereist is. Ontmaskeren is noodza-

kkelijk, maar is tot op grote hoogte een intellectueel bezigheid. Demoniseren en afstand houden zouden, volgens Stouthuysen althans [6], nader onderzoek van het terrein en van Blokpraktijken afremmen. 'Flinks' optreden zou onze internationale verantwoordelijkheid en solidariteit op een te laag pitje kunnen zetten.

Een eigen inbreng in het debat

Zonder op alle vragen te willen en kunnen antwoorden, poneer ik een aantal discussiestellingen. Ik ga hier slechts in op een beperkt aantal uitzichten [7].

1. Een aanpak moet deontologisch correct, geloofwaardig én doeltreffend zijn.

In verband met de deontologie geldt het volgende: er mag dan al beweerd worden dat het doel hoog verheven is, het wettigt niet alle middelen. Laakbare anti-blok tactieken hanteren onder het voorwendsel dat je ze juist van hen hebt geleerd, mag aan ons niet besteed zijn. Geloofwaardigheid betekent dat je in de praktijk ook reëel blijf geeft van dat waar je voor opkomt. Dat is niet eenvoudig, want het vraagt een zekere consequentie en waarachtigheid. De cynische samenleving waarop rechts stoelt heeft hier meer dan ooit nood aan. Geloofwaardigheid betekent ook dat er een gemeenschappelijke overtuiging ingang kan vinden dat je het hard kan maken. Op die manier combineer je een principiële met een realistische benadering. Wat de doeltreffendheid betreft ten slotte: het is niet vies daarnaar te vragen. Wie die vraag stelt, mag er niet bij voorbaat van verdacht worden geen rotsvaste overtuiging te hebben [8].

Pas nu beginnen de systematische peilingen naar de condities waarin welke tactieken tijdelijk of duurzaam effectief blijken. Maar we zitten nog maar in een beginfase. Vooral de risico's voor perverse effecten moeten ingeschat worden. Het Vlaams Blok uitsluiten of isoleren kan aangewezen zijn, maar wat weten we wetenschappelijk over de volkse sympathie voor het geviseerde slachtoffer, waarop extreem-rechts zich zo graag beroept? Hebben we als 'Vlamingen' meer de (natuurlijke?) neiging te sympathiseren met de underdog, het 'lelijke eendje'? Of zijn we als Vlamingen juist nuchter genoeg om dat nummertje niet

voortdurend met succes te laten opvoeren? Een bezorgde vader of moeder weet immers goed genoeg dat het niet juist is dat hun eigen kind, in vergelijking met de klasgenootjes, alles moet mis-sen en systematisch gediscrimineerd wordt.

2. Wij moeten positief opkomen voor wat ons beweegt.

Het ontbreekt de cynische maatschappij heel erg aan 'geloofsbelijdenissen'. We zijn zoveel beter in het waarschuwen voor een dreigende afgrond, dan in het belichten van de boeiende uitdaging van het bergbeklimmen. In de lijn van de 'wetenschappelijke' aanbevelingen stem ik in met de thesis dat je, aangepast aan de doelgroep, best duidelijk stelt welke waarden je bewegen: solidariteit, kansengelijkheid, rechtvaardigheid, democratie, geloofwaardigheid, christelijke overtuiging. De actualisering van onze basisvisie naar aanleiding van het 75-jarige bestaan van het ACW moet daartoe bijdragen.

Een probleem is dat de evidenties van algemene waarden en waarheden verdwijnen in concrete vertalingen. Ook wetenschappers worden dan zwijgzamer. Moet je in de strijd voor de democratie het objectief stemrecht (ongeacht nationaliteit) hard claimen, of is een conjunctureel stilzwijgen aangewezen? Immers, ook bij een deel van de achterban is de optie niet vanzelfsprekend en werkt ze als een rode lap op een stier [9]. Moet de onthullingsjournalistiek nog verder opgevoerd worden om op termijn bij te dragen tot een meer geloofwaardige politiek, of is dat juist koren op de molen van extreem-rechts, dat niet liever heeft dan dat 'de' politiek als 'de bende van vier' wordt gecriminaliseerd? Nog een andere vraag: in welke mate past 'positieve actie' nog in een beleid van kansengelijkheid voor migranten? Is 'inclusief beleid' geen eufemisme om daarvan af te zien? Of is het enkel de al te categoriale zichtbaarheid die aan het blikveld moet onttrokken worden [10]? Het christelijke mag in een sterk gesecculariseerde beweging al niet evident zijn, ook de invulling daarvan is het niet. Evangelische gastvrijheid en de zorg om die 'andere' naaste behoren weliswaar onbetwistbaar nog tot de Blijde Boodschap, maar het idee dat godsdiensten als gelijkwaardig beschouwd moeten worden is moeilijker te slijten en het weg-

relativeren van passages over uitverkorenheid van het godsvolk verloopt moeizaam.

3. Wij moeten onze eigen agenda aanhouden, aanvullen, actueel duiden.

Sommigen pleiten ervoor dat sociale organisaties eerbare bekommernissen van de (extreem)-rechtse achterban zouden opnemen of recupereren (vb. veiligheid). Dat je daarmee de rechtse agendavorming bevestigt en mogelijk het origineel beloont, wordt door sommige wetenschappers weggewuifd. De agenda is nu eenmaal gezet en Agalev weet inmiddels ook wel dat het originele niet altijd scoort.

Ik pleit ervoor dat wij de agenda van de beweging aanhouden. Hij heeft wel degelijk te maken met de 'onderdrukte zorgen van de mensen'. Als onveiligheid en onzekerheid welig tieren dan heeft dat in wezen te maken met bedreiging van de sociale zekerheid en de verzorgingsstaat, met werkloosheid, met aanpassingsstress, met uitvalrisico's, met sociale isolatie [10]. En juist deze thema's zijn origineel voor de sociale bewegingen. We komen juist op voor de betaalbaarheid van de sociale zekerheid, voor de uitbouw van sociale netwerken in het kader van een (pluriform) maatschappelijk middenveld, voor sociale tewerkstelling... Er is geen reden om het geweer van schouder te veranderen. Goede oude wijn mag dan best in een vernieuwde zak van 'sociale veiligheid' aangediend worden, als het maar niet op een verkrampde wijze geschiedt (zie het jaarthema 'Speel op veilig').

De vraag is welke dan de houding moet zijn t.o.v. de criminaliteitsproblematiek. Ik zie onze rol vooral in het beklemtonen van preventie en investeringen op termijn. Als uit onderzoek blijkt dat van de 3 leerlingen die twee of meer jaren schoolse vertraging oplopen, 1 in de (kleine) delinquentie terechtkomt, dan zijn vooral op dat vlak inspanningen nodig. Juist dit soort - moeizame - inspanningen kan voorkomen dat we morgen naar een 'electronische nachtwakerstaat' evolueren. Omdat we niet willen meebouwen aan een klimaat van 'georganiseerd wantrouwen' wezen we trouwens ook het idee van (privé-)burgerwachten af. Met zo'n structurele houding is geen gemakkelijk succes verzekerd, maar dat mag ook niet de ambitie zijn van sociale bewegingen.

4. We moeten werken aan een communicatiecultuur vanuit gelijkwaardigheid.

Het is een boutade met een zekere grond van waarheid: hoe meer communicatiemiddelen, hoe minder communicatie. In algemene termen mag dat relatief juist zijn; het gaat nog meer op in het licht van de (potentiële) aanhang van (extreem-)rechts. Velen onder hen hebben een bezwaard leefgevoel, gebaseerd op echte ervaringen die niet voor bekering vatbaar zijn. Ze weten er nauwelijks blijf mee en vinden geen gehoor. Het relatienetwerk is trouwens veelal versmald. Een dominante geschoolde middenklasse bevordert de schroom van talloze 'gewone' mensen om hun verhaal te doen en zo op verhaal te komen. Meer nog, de indruk wordt hooggehouden dat het slechts om kleinere bekommernissen van lager allooi zou gaan. Extreem-rechts wortelt dan ook sterk in verbaal zwakkere middens die, als reactie op een intellectuele cultuur, hun (gelijk-)waardigheid willen bevechten. Dat rechtse anti-intellectualisme kan dan ook gecounterd worden als 'ons' soort de baan opgaat, niet zozeer met sensibiliseringsstrategieën, dan wel met een luis-terend oor. Maar dat doen we steeds minder. Als we in de betrokken milieus al aansluitingspunten hebben, dan is het contact doorgaans toch verschaald - bodes zijn afgeschaft en ook de werkvloeren zijn sterk gesegregeerd. Het ervaringsniveau van de mensen mag nooit in een verdacht daglicht gesteld worden. Het (pseudo-)intellectueel 'volk' moet goed beseffen dat vooroordelen, simplismen, vatbaarheid voor manipulatie en misleiding geen monopolie zijn van 'gewone' mensen. Hoeveel intellectuelen lopen niet mee met de moderne sociale mythen van de dag? Vanuit deze zelfrelativering en open bekentenis zou wat meer evenwaardigheidsgevoel kunnen groeien tussen de bevolkingslagen. 'Onderaan' worden we nog het best beluisterd als we onze artikels op zak houden en concreet vertellen dat ook wij wel eens bang waren op straat, vernieuwing vreesden, beducht waren voor een rivaal... Of waarom we als het erop aankwam, ongeacht onze verheven interculturaliteit, onze eigen kinderen toch naar een minder 'gekleurde' school stuurden. Begrip zoeken door op eenzelfde populistische manier te bekennen dat je, in een ver-

gelijkbare situatie, ook extreem-rechts zou stemmen, lijkt ons dan weer een onverantwoorde vorm van tactische inlevingsgeslijm. Zeker in een publieke functie doe je niet zo doorzichtig.

Rechts gedijt goed in een eenzijdige beeldcultuur. Iemand beweerde dat de beste remedie tegen rechts erin bestaat een bepaald publiek terug aan het lezen te krijgen. Lezen genereert meer onderscheidingsvermogen, waardoor simplismen minder ingang vinden. Helaas leg je lezen niet op per decreet.

5. Bestaat het recht op wettige zelfverdediging van de democratie?

Recht op wettelijke zelfverdediging moet voorbehouden blijven bij extreme noodsituaties. Zo zien we het ook ten aanzien van de democratie. Kan een democratie dit principe inroepen tegen aanvallen van binnenuit? Welk heil verwachten van een wettelijk arsenaal tegen extreem-rechts? Van Donselaar stelt dat we achterop zijn ten opzichte van het Europees peloton [12]. Hoewel we ons niet geroepen voelen om via een wettelijke weg een maximale beveiliging tegen te werken, blijven we toch met ernstige vragen zitten.

Vooreerst zijn er al wettelijke instrumenten die op een verantwoorde, niet lichtzinnige wijze kunnen aangeboord worden (de verscherpte wet op het racisme, de strafbaarheid van kwetsend negationisme, de wet op de privé-milities). We moeten niet alleen zorgen dat ze functioneren, we moeten vooral de collectieve waakzaamheid aanscherpen. Het Centrum voor Kansengelijkheid en Racismebestrijding, mensenrechtenorganisaties, verenigingen van democratische juristen, centra voor ethiek, de sociale bewegingen zullen een verscherpte toezichtsfunctie moeten vervullen. Vakbonden moeten de werkvloer als bevoorrecht domein beschouwen, waar een bordje hoort: 'hier waak ik'. Persoonlijk zie ik meer risico in een geruisloze normalisering van attitudes die morgen doen zeggen dat de wetten achterhaald zijn door de realiteit. Verder moeten we ook voorkomen dat de wetten ons moeten beschermen tegen de kritische rede, die we niet langer vertrouwen of die door wettelijke inbedding zou indommelen. Juist dan loert extreem-rechts gevaarlijk om de hoek. Mij lijkt sociale mythevorming een groter risico. Het ophefma-

kende boek van Goldhagen [13] heeft aangetoond dat het anti-semitische bon ton-klimaat de Hitler-abberatie weliswaar niet algemeen heeft gedekt of goedgekeurd, maar wel breed maatschappelijk heeft verschoond én mogelijk gemaakt. Laat ons beducht zijn voor een klimaat waar je, gelet op positie of (vermeend) aanzien, dat gaat doen wat je je inbeeldt dat maatschappelijk verwacht wordt. Alle dictaturen zijn nefast, ook die van de (homo-geachte) publieke opinie, de mode, de klakkeloos overgenomen verwachtingsnorm. Arbeidersbewegingen zullen dan ook een permanent kritische kracht moeten zijn, naar buiten én naar binnen. Ten slotte wil ik ook wijzen op het probleem van de depersonalisering, waardoor uitsluiting en discriminatie vanzelfsprekender worden. De preciese wettelijke norm dreigt dan zonder scrupules voorbijgefietst te worden. Elementen, nummers en categorieën kan men zonder complexen uitsluiten en vertrappen. Wanneer Mohammed een gezichtsloze migrant wordt, dreigt racisme genormaliseerd te worden. Wordt Jan achter het stuur een naamloze gepantserde automobilist dan komt verkeersagressie veel dichterbij.

Een denkpiste in de formele bescherming van de democratie is deze die een onderscheid maakt tussen passieve vrijheidsrechten en actieve participatierechten. Voor die laatste kan men aanspraken maken op actieve overheidsondersteuning. *Rechts zou dan enkel in de eerste categorie aan de orde komen.* Op die wijze kan men bv. voorkomen dat er subsidies zouden gaan naar negationistische auteurs die hun boeken in het onderwijs verspreiden. Op dezelfde basis zou extreemrechts geen aanspraak kunnen maken op overheidssubsidies ingevolge parlementaire vertegenwoordiging.

6. Er is nood aan open wij-gevoelens.

Rechts borrelt op waar collectieve identiteitsvragen op het voorplan treden. Links zou ongelijk hebben die te negeren. De boodschap van sommige wetenschappers dat er niets aan de hand is als iedereen maar verscheidenheid zou waarderen, is een simplisme waar het Vlaams Blok bij watertandt. Of je dat nu betreurt of niet, de mens kan nu eenmaal niet leven zonder wij-en-zij-gevoelens. Onze overtuiging zegt dan ook dat het best is open wij-gevoelens te creëren die

niet exclusief zijn. We pleiten voor groepsvorming en betrokkenheden op meervoudige basis. Rol, verwantschap, generatie, arbeidssituatie, lokaliteit, ideeënaffectiviteit, geloofsovertuiging kunnen mogelijke invalshoeken vormen. Gevaarlijk lijkt het ons als exclusiviteit en totale identificatie het halen. In dergelijke gevallen krijg je te maken met schizofrenie (rol), clan- en cocon-beslotenheid (verwantschap), sectarisme en fundamentalisme (geloof)... Een exclusieve identificatie met volk of nationaliteit is minstens even nefast. Als men alleen maar kan zeggen dat men 'nationalist' is, dan houden we ons hart vast!

Mensen moeten wel een verwantschapsgroep hebben waarbij ze emotionele ruggesteun kunnen vinden en waaraan ze mede hun identiteit kunnen ontlenuen. Zoniet zijn we 'bodemloze kinderen'. Zo had je voorheen een zichzelf opwerkende 'werkmansgeneratie' die als meerderheid voor standsfierheid en zelfvertrouwen zorgde. Die groep slinkt numeriek, ze vergriest en ze merkt dat ze voorbijgestoken wordt door geschoolden die niet de lange weg van sociale mobiliteit moeten volgen. Zoals anti-racisten een sympathie hebben voor minderheidsgroepen, zo misstaat het niet dat ze ook aandacht hebben voor deze 'minderheid-in-wording'. Niet zelden ligt in het 'worden' de relatieve allergie. In hun bekommernis om de midden-generaties en de 'post-materialisten' aan te spreken, vergeten arbeidersbewegingen nog te zeggen dat ze wel degelijk arbeiders-beweging zijn. Sociale beweging oogt beter. Als we onze sociale (pardon: arbeiders)herkomst iets meer zouden (durven) belijden, zou de neiging van het 'werkvolk' om rancuneus met de voeten te stemmen al enigszins ingedijkt kunnen worden.

Met sociologen onderkennen we dat het verdelingsvraagstuk aan het wijken is ten voordele van het integratie- of cohesievraagstuk. Hier vragen we alertheid om niet van de ene eenzijdigheid in de andere te vallen. Laat ons het rechtvaardigheidsprobleem blijven koppelen aan het identificatieprobleem. De slinger lijkt nu immers teveel de andere richting uit te gaan.

7. De democratie moet verankerd worden.

Het valt me op dat activisten en wetenschappers meer bezig zijn met anti-racisme (etnocentrisme,

beeldvorming) en bestrijding van rechtse formaties, dan met het verankeren van de democratie. Politiek-filosofische betogen over 'verdraagzaamheid en democratie' zijn bijzonder schaars. Hier pleiten we voor wat meer systematisch denkwerk. Hoe ver geraken we nog met de klassiekers? Welk verweer tegen culturele particularisering van 'onze' democratie kunnen we inroepen? Wat is de ware aard van de mythe van 'de kloof'? Welke kansen zijn er om via rechtstreekse participatie de betrokkenheid te verhogen zonder in een zelfbedieningsdemocratie te vervallen? Wat zeggen we op de bewering dat een doorgedreven democratie in besluiteloosheid uitmondt, waardoor morgen extreem-rechts het bestel fundamenteel in vraag kan stellen? Wat is een realistische maakbaarheid van de samenleving die de burger van de overheid mag verwachten [14]? Een concrete werkloosheidsnorm kan zowel een teken zijn van concrete ambities ('hoera, het is gemeend') als van gevaarlijke desillusies morgen ('alweer bedrogen').

Zelf pleit ik voor meer geloofwaardigheid van de politiek én van de burger. De bevolking moet beseffen dat ze de politiek krijgt die ze verdient. Via de spiegel van de politiek moeten we onszelf in de ogen durven kijken. Een realistische maakbaarheid van de samenleving via politiek moet betracht worden. Van beleid dromen om daarna de politiek te verguizen moet terechtgewezen worden. Democratie in een versplinterde samenleving blijft echter altijd een moeizame, tijdrovende doseringsoefening die onvermijdelijk compromissen oplevert (zoniet genocide of guerilla). Complexiteit zal als een onafwendbaar gegeven moeten aanvaard worden. De volksmens mag zich troosten, die intellectuele 'klasse' ziet er immers ook niet klaar in. De tussenruimte tussen ik (wij) en 'men' (overheid) moet opgevuld. De politieke vorming moet geactiveerd worden. Door een extra-aanwerving in het kader van de vormingsdienst van de beweging wordt deze opdracht meer expliciet opgenomen. We zullen moeten beseffen dat democratie dagelijks 'gemaakt' moet worden, op alle niveaus (gezin, school, sociale organisatie, partij). Van 'politiserend vormingswerk' moeten we naar 'vormende politiek'. Het zijn, toegegeven, gemeenplaatsen,

waarvan we nochtans de draagwijdte maatschappelijk onvoldoende onderkennen.

De media moeten de 'geaggregeerde verantwoordelijkheid' ernstig nemen. Als de controverse, de onthulling, het kwalijk reukje, het persoonlijke, het sensationele de bovenhand krijgen op vooruitgangsnieuws, beleidsmechanismen, beleidsdilemma's, beperkte beleids marges, begrip voor leiding en verantwoordelijkheid, hoop dan heeft men morgen een defaitistische en een 'eenzijdig kritische burger' die wel eens op een bedenkelijke wijze wat radicaal anders wil. Als het juist is dat de macht van de media toeneemt, als persvrijheid bijna als absoluut wordt aangediend, moet absoluut de vraag naar de (geaggregeerde) termijnverantwoordelijkheid van de pers gesteld worden. Met de pers van onze beweging willen we deze kritische noot laten horen.

Besluit

Aansluitend bij de vele wegen die ik heb geschetst en de vragen die ik daarbij heb gesteld, zou ik met een houtade willen stellen dat we met 'strategische verontwaardiging' moeten optreden en dat een 'linkshandige averechtse aanpak van rechts' misschien nog het meest effectief en duurzaam is.

- [1] In het formuleren van het meer gespecificeerde doel is de eenduidigheid ook vlug verdwenen. Is het een kwestie om de electorale aanhang van het Vlaams Blok te verminderen, de partij uit het politieke forum te houden of te weren? Wil men racistische houdingen bestrijden, bedreigingen van/voor de democratie alblokken...?
- [2] Zie bijvoorbeeld De Witte, H., Elchardus, M., Kavadias, D. en Pelleniaux, K., *Hoe racisme en rechts-extremisme bestrijden, Literatuurstudie naar strategieën en empirische analyse van gevoeligheden in de populatie*. Hoger Instituut voor de Arbeid, KULeuven, Centrum voor Sociologie, VUB, 1996, nr.5, blz.86-97.
- [3] Een goed overzicht is o.m. terug te vinden in: De Christelijke Arbeidersbeweging in reactie tegen extreem-rechts, themanummer van *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, jg.1994, nr.4. Inmiddels zijn aanvullingen vereist. De ACW-werkgroep migranten en de dienst migrerende werknemers van het ACV namen de rol van gangmaker op zich.
- [4] Zo kwamen de Centrumdemocraten in Nederland op in een periode dat alle indicatoren wezen op toenemende tolerantie en streven naar gelijkheid.
- [5] Voor een overzicht: zie Camus, J.-Y., *Les extrémismes de l'Atlantique à l'Oural*. Centre Européen de Recherche et d'Action sur le racisme et l'anti-

sémitisme (Cera), Editions de l'Aube, 1996.

- [6] Stouthuysen, P., Het cordon sanitaire is een blok aan het been. In: *Samenleving en politiek*, jg.1996, nr.3, blz.15-17.
- [7] De verwante problematieken van stedelijke leefomgeving, van migratie- en asielzoeken, van maatschappelijke onzekerheid worden hier niet expliciet behandeld. Wij verwijzen daarvoor naar onze bijdragen in: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, jg.1995, nr.1, jg.1994, nr.4 en jg.1995, nr.12.
- [8] Reeds langer heb ik effectiviteitsonderzoek bepleit (bijvoorbeeld bij het Centrum voor Kanselijkheid).
- [9] Voor de duidelijkheid: wij blijven de optie aan de dagorde stellen.
- [10] Voor de duidelijkheid: ik pleit voor 'beredeneerde en psychologisch omkaderde vormen van positieve actie voor alle groepen in de samenleving die, ongeacht herkomst, significante onderparticipatie vertonen'. In eerste orde zie ik onderwijs als het domein bij uitstek.
- [11] Ik geef toe dat er nog andere factoren spelen, naast een algemeen maatschappelijk klimaat van onzekerheid. Zie Maes, M., Leven met onzekerheid of rijden in de mist. In: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, jg.1995, nr.12.
- [12] Van Donselaer, J., *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa*. Uitgeverij Babylon-De Geus, Amsterdam, 380 blz.
- [13] Goldhagen, D., *Hitler Willing Executioners*.
- [14] Een overtrokken verwachtingspatroon t.o.v. de overheid kan extremisme dichterbij brengen.